

II. ABDÜLHAMİD'İN EGZOTİK BİTKİ MERAKI: HİNDİSTAN VE ENDONEZYA'DAN TEMİN EDİLEN TÜRLER¹

Arş. Gör. Diren ÇAKILCI²

Arş. Gör. Emirhan BERBEROĞLU³

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde özellikle saraylarda ve başkent İstanbul'da düzenlenen bahçeler, saltanat ailesinin dinlenme ve eğlenme mekanları olmuştur. 1876 yılında tahta geçen Sultan II. Abdülhamid döneminde ise bahçe düzenlemeleri farklı bir boyuta ulaşarak, dünyanın muhtelif coğrafyalarından farklı iklimlere has bitkilerin İstanbul'a getirilmesiyle botanik ilmi çerçevesinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Sultan Abdülhamid büyük devletlerin botanik alanındaki üst düzey çalışmalarının benzerlerinin Osmanlı Devleti bünyesinde de yürütülmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Genellikle Yıldız Sarayı bahçe ve seralarında özel alanlar tesis ederek, temin edilen ağaç, çalı ve çiçekli bitki türlerinin yetiştirilmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada, Sultan II. Abdülhamid döneminde Hindistan ve Endonezya'dan Bombay (Mumbai) ve Batavya (Cakarta) şebkenderleri (konsolos) vasıtasıyla İstanbul'a getirilen bitki türleri inceleme konusu olacak, Padişahın egzotik bitki merakı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır. Bitkilerin İstanbul'a getirilmesi, birçok ülkenin önemli şehirlerinde görev yapan Osmanlı şebkenderleri vasıtasıyla gerçekleştirilirken, İstanbul'da görevlendirilen uzmanlar da bilgi birikimleriyle yardımcı olmuşlardır. Tropikal olan bu bitki türlerinin İstanbul ikliminde yetiştirilebilmesi ve bitkilerin tanıtılması amacıyla botanik bahçelerinden bahçıvanlar da İstanbul'a gönderilmiştir. Getirilen bitkiler farklı cinslere ait türlerden oluşmaktadır. Temin edilen 20 kadar palmye türü ise bilhassa dikkat çekicidir. 1879'da Bombay'dan 28 farklı tür, 1884'te Batavya'dan 69 tür temin edilmiştir. Çalışmada söz konusu bitkilerin güncel isimlerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti, Botanik, Egzotik, Bitki Coğrafyası.

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, direncakilci@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, eberberoglu@akdeniz.edu.tr

ABDULHAMID II'S INTEREST IN EXOTIC PLANTS: SPECIES PROVIDED FROM INDIA AND INDONESIA

ABSTRACT

Gardens in the Ottoman Empire, especially in the palaces and the capital city of Istanbul, have become places of rest and entertainment for the sultanate family. During the reign of Sultan Abdulhamid, it was observed that the garden arrangements reached a different dimension and studies were carried out in the framework of botanical science by bringing the plants that are different from the various geographies of the world into different climates. Sultan Abdulhamid made a great effort to carry out the similarities of the high level studies of the great states in the botanical field in the Ottoman State. Generally, special areas have been set up gardens and greenhouses in Yıldız Palace to ensure that tree, bush and flowering plant species are grown.

In this study, there will be a discussion on plant species brought to Istanbul by Bombay (Mumbai) and Batavia (Jakarta) consul from India and Indonesia in the period of Sultan Abdulhamid II and Sultan's exotic plant curiosity will be evaluated. While the transfer of plants to Istanbul was carried out through the Ottoman consuls who served in the important cities of many countries, the specialists assigned to Istanbul also assisted with their knowledge. Gardeners from botanical gardens were also sent to Istanbul in order to be able to grow these tropical species in Istanbul climate and to introduction plants. The plants that are brought are composed of species belonging to different types. Of the 20 available palm species, it is particularly striking. 28 species from Bombay in 1879 and 69 species from Batavia in 1884 were procured. Nowadays, although the fate of these plant species is not known, they have formed exotic species added to the Istanbul flora at the time. The current names of these plants are also mentioned in the study.

Keywords: II. Abdulhamid, Ottoman State, Botanic, Egzotic, Plant Geography.

GİRİŞ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tesadüf edilen bazı evrakta Sultan II. Abdülhamid'in Hindistan ve Endonezya'dan bitki fidan ve tohumları temin ettiğinin öğrenilmesi bu çalışmanın başlamasına vesile olmuştur. Oldukça dikkat çekici olan bu hadise, arşiv evrakı ve Sultan II. Abdülhamid dönemi bahçecilik faaliyetlerinin tarihsel değerlendirmesi ve bitki coğrafyası biliminin katkılarıyla farklı bir anlatımla bilim dünyasına kazandırılmak istenmiştir. Bu çerçevede multidisipliner bir çalışmanın yapılabilmesi adına tarih yanında coğrafya literatüründen de faydalanarak Sultan II. Abdülhamid'in egzotik bitkilere olan merakı ve bunların Yıldız Sarayı bahçelerinde kullanımına yönelik bir araştırma ortaya konmuştur. Bu maksadla çalışmanın ilk iki başlığında tarihi bilgiler ışığında Osmanlı Devleti'nde bahçecilik ile ilgili kısa bilgiler verildikten sonra Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı bünyesinde gerçekleştirdiği bahçecilik faaliyetlerine değinilmiş, Güney Asya'da kurulan Osmanlı şebkenderliklerinin kısa tarihinden sonra ise bu şebkenderliklerin Hindistan

ve Endonezya'dan bitki temin yöntemleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın devam eden başlıklarında ise temin edilen bitki türlerinin ekolojik ortam özellikleri, İstanbul'a getirilen bitkilerin kullanım amaçları ve türlerin özellikleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Multidisipliner çalışmaların önemini de tekrar vurgulama gayesi güdülen bu çalışmada, bitki isimleri The Plant List, Royal Botanic Gardens Kew, Catalogue of Life ve Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya ile alakalı kitaplardan faydalanarak tetkik edilmiştir (Quattrocchi, 2012; Khare, 2007; Seidemann, 2005; Randall, 2007; Handerson, 2009; Dowe, 2010; Earl of Cranbrook, 1988). Bitkilerin liste isimleri meşru olmama, sinonim olma, kabul görme statülerine göre yeniden düzenlenmiştir. Aynı zamanda bitkilerin yayılış alanları ve habitat özellikleri üzerinde de durulmuştur. Literatürde, Sultan II. Abdülhamid döneminde, Yıldız Sarayı ve bahçelerinde yapılan peyzaj ve bahçecilik çalışmalarına dair tez ve araştırma eserleri mevcut olsa da bu çalışmalarda Hindistan ve Endonezya'dan getirilen türler hakkında bilgi yer almamaktadır. Bu husus çalışmamızda denenmiş olan tarihi coğrafya araştırmasının önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

1. ABDÜLHAMİD'İN BİTKİ MERAKI VE BAHÇELERİ

Osmanlı Devleti, Türk-İslam geleneğinde yer alan bahçecilik uygulamalarını devam ettirmiş ve 19. yüzyılda Avrupa etkisiyle farklı bir boyuta taşımıştır. Bilhassa Osmanlı saraylarında yapılan bahçe düzenlemeleri ile padişah ve maiyetinin eğlence dinlenme mekanları olarak Hasbahçeler ortaya çıkmıştır. Ailesiyle birlikte ikamet ettiği ve devletin idari merkezi olması nedeniyle Osmanlı kurumlarının en önemlisi olan saraylarda⁴, bahçelerin geliştirilmesi ve kullanımına yönelik önem gösteren Osmanlı hükümdarları, tören ve eğlence yeri veyahut avlanma, gezinti, nefes alma mekanları olarak kullandıkları bu bahçeleri daha çok ihtiyaçların pratik olarak karşılanması maksadıyla kurmuşlardır.⁵ Ancak saray bahçelerinin işlevleri değerlendirildiğinde, bu bahçelerin önemli sanat ve meşveret toplantılarının icra edildiği, bu anlamda da özenle hazırlanarak insan ruhuna tesir etme amacının güdüldüğü unutulmamalıdır.⁶

Topkapı ve Dolmabahçe saraylarında ikamet eden padişahlar bu saraylar bünyesinde bahçecilik çalışmaları yürütülmesini desteklerken, 33 yıl gibi uzun bir dönemde hakimiyetini sürdürmüş olan II. Abdülhamid ile birlikte Yıldız'ın önemi artmıştır. İlk yapı inşaları III. Selim'e kadar dayanan bu sahanın tam teşekküllü bir saray haline dönüşmesi Sultan II.

⁴ Saray kurumunun tarihi gelişimi ve Osmanlı sarayları hakkında özet bilgi için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Saray", *İslam Ansiklopedisi*, C.10, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s.205-206.

⁵ Murat Yıldız, "Padişahların Dinlenme ve Eğlenme Mekanları: İstanbul Bahçeleri", *Osmanlı İstanbulu II* (II. Uluslararası Osmanlı Sempozyumu Bildirileri), İstanbul, 2014, s.647.

⁶ Hasbahçelerin tarihsel ve sosyo-kültürel önemini anlatan eşsiz çalışmalar için bkz.. Halil İnalçık, *Has-bağçede 'ayş u tarab*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2011; Nurhan Atasoy, *Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul, 2011.

Abdülhamid'in saltanatıyla başlamıştır.⁷ Daha önceki dönemlerde uygulanan bahçe düzenlemelerinden farklı bir boyuta ulaşan Yıldız Sarayı bahçelerinin bu gelişimi şüphesiz II. Abdülhamid'in botanik, zooloji ve mimariye olan ilgisinden kaynaklanmıştır. Tabiki, Sultanın saray dışına çıkmayı tercih etmediği ve tüm gününü bu bahçelerde geçirdiği de dikkate alınmalıdır. Öyle ki saray bahçesine inşa ettirdiği büyük havuzlarda kayık gezintisi yapan, misafirlerini genellikle bahçe içerisinde yer alan köşk, kameriye v.b. yapılarda ağırlayan, boş vakitlerinde bahçe düzenlemeleri ve hayvan bakımlarıyla ilgilenen, aile üyeleriyle bahçede zaman geçiren Sultan II. Abdülhamid kendi için bir yaşam sahası inşa etmiştir.⁸

Yıldız Sarayı, sair saraylarda olduğu gibi bitevi binalar dizininin meydana gelmeyecek, II. Abdülhamid'in özellikle talep ettiği gibi, saray bahçeleri içerisinde konumlandırılan müstakil köşk ve binalardan oluşmaktadır. Bu çerçevede sarayın ikinci avlusu olarak kabul edilen bölümün büyük kısmı iç bahçe veya Hasbahçe olarak adlandırılmıştır. Sultanın hassaten ilgi gösterdiği ve sıkça kullandığı bahçe de burasıdır. Bunun yanında Hasbahçe duvarlarının aşağısında sahil yoluna kadar devam eden ve bu dönemde birçok farklı türden bitkinin ekildiği dış bahçe de bugün Yıldız Korusu olarak bilinen ormanlık alandır. Bu korunun 19. yüzyıl sonunda Hadika-i Hümâyün olarak adlandırıldığı görülmektedir.⁹ Bu adlandırma bugünkü Yıldız Korusu'nun da Sultan Abdülhamid'in ilgi ve tasarrufunda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıklamalar farklı coğrafyalardan getirilen bitki türlerinin ekim sahasının anlaşılmasında önemlidir.¹⁰ Özellikle sarayın pek çok noktasında inşa edilen sera ve limonluklar (kış bahçesi/camekan), İstanbul iklim şartlarında yetiştirilmesi uygun olmayan bitki türlerinin (özellikle meyve fidanları) buralarda kullanılmasını mümkün kılmıştır. Böylece coğrafik dezavantajlar ortadan kaldırılmıştır. Sultan Abdülhamid'in farklı türlerin saray bünyesinde yetiştirilmesine olan merakı burada bir de Nebatat Hastanesi¹¹ ile bitki, böcek, kelebek ve tahnit edilmiş kuşlardan müteşekkil Doğa Müzesi¹² kurulmasına vesile olmuştur. Özellikle sıcak iklim bitkilerinin yetiştirilmesi ve meyve verebilir sıcaklıkta

⁷ Bülent Bilgin, "Yıldız Sarayı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.43, 2013, s.541.

⁸ Yıldız bahçelerinde geçirilen zamanlara ilişkin, dönemi konu alan hatıratlarda bilgiler yer almaktadır. *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları: Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1999, s.315-316; Şadiye Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s.19-20.

⁹ Hadika-i Hümâyün duvarlarının inşası hakkında harita için bkz. *BOA.*, *Y.PRK.HH.*, 31/30.

¹⁰ Cihan Özgün, "Osmanlı Ağaç Kültüründe Yeni ve Egzotik Bir Tür: Okalipütüs", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26, 2013, s.13.

¹¹ Bitki türleri yanında envai çeşit kuş ve sair hayvanları bahçesinde toplayan Sultan Abdülhamid, söz konusu hayvanların ender bitkilere zararlarını bertaraf etmek adına bu özel bölümü kurdurtmuştur. Betül Kartal, *İstanbul'daki Tarihi Saray Bahçelerinin Peyzaj Mimarlığı Açısından İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.189.

¹² Söz konusu müze koleksiyonunun akıbeti pek talihsiz olmakla birlikte bir kısmının bugün İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Zooloji Müzesi ile aynı fakültenin Biyoloji Bölümü'nde bulunduğu bilinmektedir. Feza Günergun, "Türkiye'de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş", *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyum Bildirileri*, Prof. Dr. Ferruh Dinçer'in 70. Yaşı Anısına, Elazığ, 2006, s.14.

bulunmaları maksadıyla birçok sera ve limonluk inşa edilirken¹³ buralarda ve sair bahçe bölümlerinde 300 kadar bahçevan ile birçok yabancı uzmanın çalıştırıldığı bilinmektedir. Arazi yapısı vesilesiyle istenilen pitoresk bahçe görüntüsüne sahip olan Yıldız bahçelerinde pekçok kameriye, çeşme, havuz, heykel ve sair peyzaj elemanları da kullanılarak oldukça zengin bir dünya yaratılmıştır.¹⁴ Bazı kaynaklarda bu bahçe çalışmaları masraflı olması sebebiyle israf olarak değerlendirilse de büyük devletlerle her sahada rekabet etme arzusunda olduğu bilinen Sultan II. Abdülhamid'in Londra, Paris, St. Petersburg gibi başkentlerde bulunan kraliyet bahçelerinden daha da ileri bir bahçe kurma gayreti gösterdiği akla getirilirse, bu emekleri müsriflik olarak tanımlanamaz. Nitekim II. Abdülhamid, saray bahçeleri yanında bahse konu başkentlerde yer alan kamuya açık bahçe örneklerini de İstanbul'da hayata geçirmeye çalışmıştır.¹⁵

Yıldız Sarayı bahçelerinin peyzaj çalışmalarında Victorya Dönemi İngiltere'sinde ortaya çıkan doğal görünümlü, pitoresk bahçe düzenlemeleri akımı etkili olmuştur. Nitekim Yıldız Sarayı'nın konumlandırıldığı sahanın tepelik ve yamaçlardan oluşması, Türk bahçeçilik geleneğinde de mevcut olan "doğal görünüm"ün yakalanmasında büyük katkı sağlamıştır.¹⁶ Natüralistik akımda, egzotik bitkilerin kullanıldığı bahçelerin doğallık yanında sanat eseri olarak da nitelendirilmesi ile Sultan II. Abdülhamid'in botanik ilmine olan merakı biraraya geldiğinde, Yıldız bahçelerinin bitki çeşitliliğinin önemli seviyelere ulaşmış olması izah edilebilmektedir. Bu anlamda arşiv evrakı içerisinde bulunan bazı belgelerden, farklı iklimlere ait bitki türlerine ait isim listeleri, saray ve sair çiftlikat-ı hümayunlarda bulunan bitki türleri listeleri değerlendirildiğinde bu sahada yapılan çalışmalar ile dünyanın birçok yerinden bitkilerin getirtildiği İstanbul'daki bitki çeşitliliği izlenebilmektedir.¹⁷ Bu hususta Yıldız Sarayı ve Yıldız Korusu'nda yakın zamana kadar mevcudiyetini sürdüren bitki türlerine dair listeler bazı akademik çalışmalarda da listelenmiştir.¹⁸

¹³ Ülkü Altınoluk, "Yıldız Sarayı Kameriyeleri", *İlgi Dergisi*, S.43, 1985, s.27-30; Nilay Özlü, "Merkezin Merkezi: Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yıldız Sarayı", *Toplumsal Tarih*, S.206, Şubat 2011, s.8.

¹⁴ Yıldız Sarayı'nda bulunan limonluk ve kış bahçeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ülkü Altınoluk, "Yıldız Sarayı Seraları ve Limonlukları (Kış Bahçeleri)", *İlgi Dergisi*, S.44, 1985, s.26-30.

¹⁵ Sultan II. Abdülhamid'in İstanbul'da kurmayı planladığı Hayvanat ve Nebatat bahçeleri için bkz. Feza Günergun, "Türkiye'de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş", s.14-18.

¹⁶ Fikriye P. Altınar, *II. Abdülhamid Dönemi'nde İstanbul Bahçeleri (1876-1909)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.18; Betül Kartal, *İstanbul'daki Tarihi Saray Bahçelerinin Peyzaj Mimarlığı Açısından İncelenmesi*, s.176.

¹⁷ Örneğin bkz. BOA., *Y.PRK.HH.*, 4/50; BOA., *Y.PRK.MF.*, 1/29.

¹⁸ Burcu Kaşif, *Osmanlı Sarayları'nda Dış Mekan Tasarımı Üzerine Bir Değerlendirme Dolmabahçe ve Yıldız Örnekleri*, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.265, 272; Nil Haytural, *Yıldız Sarayı Hasbahçesi Örneğinde Tarihi Bahçelerin Restorasyon İlkelerinin Belirlenmesi*, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2012, s.68-70.

2. HİNDİSTAN VE ENDONEZYA'DAN BİTKİ TEMİN YÖNTEMİ

Yıldız Sarayı'nda tertib edilen bahçelerde bulunan bitki çeşitliliği farklı iklim ve bölgelerden getirilen tohum ve fidanların yetiştirilmesiyle mümkün olmuştur. Bu çerçevede çalışma kapsamında bulunan Hindistan ve Endonezya bölgelerinden getirilen türlerin hangi vasıtalarla nerelerden alındığı da önemlidir.

1848'de Bombay¹⁹ ve Kalküta'da, 1864/1865'de ise Singapur'da tesis edilen Osmanlı fahri şebenderlikleri (konsolosluk), Osmanlı Devleti'nin Güney Asya'yı daha yakından takip etme ve tanıma fırsatını beraberinde getirmiştir. 1870 yılında Bombay şebenderliğinin fahri statüsünün baş şebenderliğe tahvil edilmesiyle diğer şehirlerde de baş şebenderlikler kurulmuş ve buraya İstanbul'dan tayin edilen baş şebenderler bölge ile İstanbul arasında birer köprü vazifesi üstlenmişlerdir. 1883'te ise Hollanda hakimiyetindeki Batavya²⁰, da kurulan baş şebenderlik ile Osmanlı Devleti'nin ilgisi Hint Okyanusu adalarına da yayılmıştır.²¹ Bu şebenderlikler bilhassa Sultan II. Abdülhamid döneminde dini, siyasi, ekonomik ve sosyal konularda faaliyetler yürüterek buldukları merkezler ile Osmanlı Devleti başkenti arasında iletişimi sağladılar.²² Devlet meseleleri yanında Sultan II. Abdülhamid'in özel talepleriyle de ilgilenen şebenderler, farklı hayvan türlerinin satın alınıp İstanbul'a gönderilmesi²³, özel mobilya ve aksesuarların imal ettirilmesi, egzotik bitki fidan ve tohumlarının temin edilmesi gibi istekleri yerine getirmişlerdir.

Bu bilgiden hareketle arşiv evrakında yapılan incelemeler neticesinde Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul saray bahçelerinde kullanılmak üzere birkaç sefer de Hindistan ve Endonezya'dan bitkiler getirildiği tespit edilmiştir. 1879 yılı yazında Bombay'da görev yapan Baş Şebender Hüseyin Hasib Efendi marifetiyle Bombay'ın güneydoğusunda bulunan Poona bölgesinden bazı bitki türleri satın alınması bu hususta bir başlangıçtır. Buradaki Poona Botanical Garden²⁴,dan 110'dan fazla çiçek fidanı, 76 adet meyve fidanı ve birkaç paket çiçek tohumu satın alındığını belirten Hüseyin Hasib Efendi, Yıldız'a gönderdiği yazılarda bu bitkiler hakkında bilgiler de aktarmıştır. Söz konusu yazılardan anlaşıldığı üzere, Poona Botanical Garden'da özel tahta veya cam sandıklarda hazırlanan bitki fidanları

---

¹⁹ Mumbai.

²⁰ Jakarta.

²¹ Diren Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şebenderliği: Kuruluşu, Baş Şebender Ali Galib Bey ve Layihası", *IJOESS*, Vol.8, Issue.28, 2017, s.731-733.

²² Bombay Baş Şebenderliği'nin faaliyetleri hakkında bkz. Diren Çakılcı, "Hindistan'da Osmanlılar: Bombay Osmanlı Şebenderliği", *Türkiyat Mecmuası*, C.25/Güz, 2015, s.94-100.

²³ 1879 yılında Bombay Baş Şebenderliği'nden talep edilen ancak Kalküta'dan satın alınması uygun görülen güvercinler için bkz. *BOA*, *Y.PRK.EŞA*, 1/59.

²⁴ Poona, bugün Pune diye adlandırılan Hindistan'ın Maharaştra Eyaleti'nde önemli bir şehir olup Mumbai'nin güneydoğusunda yer almaktadır.

şehbenderhaneye teslim edilmiş²⁵, baş şehbender vasıtasıyla birkaç kişiye (ki bir tanesinin bahçevan olduğu belirtilmiştir) zimmetlenerek İstanbul'a gönderilmek üzere İtalya Vapuru'na yüklenmişti. Fidanların her biri üzerine tür ve özelliklerine dair bilgi etiketleri konulmuş, yalnızca cam sandık içerisinde bulunan ve açılması uygun görülmeyen 40 adet çiçek ve yaprak fidanının türleri Poona Garden'dan alınan ayrı bir listede açıklanmıştı. Hüseyin Hasib Efendi uzmanlardan aldığı bilgiler ışığında özellikle meyve fidanları ile ilgili özel bir tarifname de hazırlayarak saraya göndermiştir.²⁶ Buradaki maksad fidanların meyve verebilmesi için gerekli olan sıcaklık ve bakım şartlarının belirtilmesi ihtiyacıdır. Tarifnamede belirtilen sıcaklık değerlerinden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu egzotik bitkilerin Yıldız Sarayı sera ve limonluklarında yetiştirilmesi gerektiği görülürken, meyvelerin şekil renk ve tatlarının da ayrıntılarıyla açıklandığı görülmektedir. Fidanı temin edilen egzotik meyve fidanları Amba (Mango), Papanas (Pomelo), Sitaphal (Şeker Elma), Jam²⁷ (Java Elması), Ramphal (Graviola-Tarçın Elması), Mosambi (Tatlı Limon) yanında Santra, Kaola ve Laro cinsinde mandalina ve portakal türlerine aittir. Listede yer alan dikkat çekici bir çiçek ise Moğra'dır (Yasemin türü). Bunun yanında, Begonya, Gül ve Orkide çeşitleri de dikkate değerdir.²⁸ Egzotik meyveler ile çeşitli çiçeklerin saray bahçesinde ve limonluklarda yetiştirilmesi II. Abdülhamid'in saray sofralarında ve saray içi süslemelerinde ilginç ve dikkat çekici ürünlere meraklı olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim özellikle saray oda ve koridorlarında farklı türden canlı çiçeklerin vazolarda ve saksılarda sergilendiği de bilinmektedir.

Endonezya'dan bitki temini ise 1884 yılında gerçekleştirilmiştir. Tespit edilen evraka göre Yıldız Sarayı bahçe ve su yollarında kullanılmak üzere Azaryan Efendi²⁹ tarafından talep edilen tohumlar Cava Adası'nda bulunan Batavya Nebatat Bahçesi'nden satın alınmış ve İstanbul'a gönderilmiştir. Satın alınan tohumların Fransızca isimlerinin de bulunduğu bir liste saraya gönderilmiştir. Buna göre gönderilen bitki tohumları arasında 20 çeşit palmye, 12 çeşit meyve ağacı, 4 çeşit kerestesi büyük ağaç, 6 çeşit ufak çiçekli ağaç ve 27 çeşit büyük yapraklı ve çiçekli ağaç türü bulunmaktaydı. Büyük yaprak ve çiçekli ağaç türlerinden ikisinin tıbbi kullanıma uygun olduğunun belirtilmesi ise dikkat çekicidir.³⁰

²⁵ Bazı meyve fidanlarının en iyileri Bombay'da bulunduğundan Poona yerine buradan temin edildikleri bilgisi verilmiştir. Buna göre türlerin ve fidanların seçiminde büyük bir gayret ve özen gösterildiği anlaşılmaktadır.

²⁶ Hüseyin Hasib Efendi egzotik meyvelerin şekil ve tatlarını tarif ederken İstanbul'da bilinen meyvelerle mukayese etmiş, farklı anlatımıyla hoş bir metin ortaya koymuştur. Tarifnamenin tam metni için bkz. Ek 1.

²⁷ Bu tür Endonezya adalarına özgü olmasına rağmen Poona'da bulunan botanik bahçesinden temin edilmiştir. Bu örneğe göre İstanbul'a getirilen bitkilerin tamamının satın alındıkları bölgelere has bitkiler olmadığı anlaşılmaktadır.

²⁸ BOA., Y.PRK.EŞA., 1/61.

²⁹ Azaryan Efendi'nin görevi tespit edilememiş olsa da saray bahçelerinde çalışan yetkili bir kimse olduğu tahmin edilmektedir.

³⁰ BOA., Y.PRK.MYD., 3/20.

Detayları aşağıda belirtilecek olan bu türler yanında Hindistan ve Endonezya'dan temin edilen farklı bitki türlerinin neler olduğu hakkında belge mevcut değildir. Ancak arşiv evrakından yapılan takibe göre 1885 yılında Hindistan Valisi'nin Sultan II. Abdülhamit'e bazı bitki türleri gönderdiği³¹, 1889'da ise Bombay Baş Şehbenderi Mehmed Kadri Bey vasıtasıyla Bombay'da bulunan Victoria Gardens³²'dan 412 İngiliz lirası kıymetinde bitkiler satın alınarak İstanbul'a yollandığı görülmektedir.³³ Bu bitkilerin tür ve özelliklerine dair ayrıntıya ulaşılamazken, bu bölgelerden bitki temininin bu kadarla sınırlı kalmayıp farklı tarihlerde devam ettiği izlenimi doğmaktadır.

3. BİTKİLERİN EKOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Bitkilerin iki botanik bahçesinden, Hindistan'daki Poona ve Endonezya'daki Batavya botanik bahçelerinden canlı fideler ve tohumlar halinde temin edildiği belirtilmiştir (Tablo 1 ve 2). Hemen hemen tüm bitkiler tropikal iklimin görüldüğü dönenceler arasında kalan sahada yayılım göstermektedir.³⁴ Muson ikliminin hâkim olduğu Güney ve Güneydoğu Asya'da Yaz (yağışlı) ve Kış (kurak) olmak üzere iki dönem söz konusudur. Sıcaklıklar yıl içerisinde çok fazla değişmemekle birlikte yağış şartları oldukça farklılaşmaktadır. Yazın yağışlı olan bölge Kış olduğunda kuraklaşmaktadır. Bu bölgenin bitki örtüsü genellikle her dem yeşil yaprak dökmeyen türlerden meydana gelir. Bölgenin iklim özellikleri göz önüne alındığında, sahada yetişen bitkilerin İstanbul gibi mutedil iklim kuşağında bulunan ve mevsimsel farklılıklar gösteren bir bölgede özel şartlar sağlanmadığı sürece tutunabilmeleri oldukça zor görünmektedir. Günümüzde sıcaklıklar Mumbai'de ortalama 27°C civarında seyretmektedir.³⁵ İstanbul da yıllık ortalama sıcaklıklar 14.4°C civarında ve Jakarta'da 23-32°C arasında seyretmektedir.³⁶ Yağış şartları da İstanbul için ortalama 690-900 mm'ler arasında, Mumbai için 2000 mm ve Jakarta için 2000 mm'ler civarındadır. İklim açısından bu denli farklı olan sahalarda bitki transferi yapılırken temin edilen bitkilerin yaşam şartlarının iyi bilinmesi gerekir. Aksi halde yaşam şartlarına uyum sürecinde türler ziyan olabilir veya istenen verim elde edilemeyebilir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için kurulan limonluklar ve seralar o dönem itibarıyla işlev görmüştür. Ek 1.'deki tarifnamede bitkilerin meyve vermesi için gereken sıcaklık, toprak ve ortam şartlarının nasıl olması konusunda bir takım bilgiler yer almaktadır.

³¹ BOA., Y.PRK.PT., 2/85.

³² Victoria Gardens 1861 yılında Mumbai merkezinde kurulmuş ve bugün Jijamata Udyaan olarak adlandırılan botanik ve hayvanat bahçesidir. <https://www.mumbai.org.uk/parks-gardens/victoria-gardens.html> (18.11.2017)

³³ BOA., Y.PRK.EŞA., 9/51.

³⁴ Sırrı Erinç, *Vejetasyon Coğrafyası*, İstanbul, 1977, s.147.

³⁵ Amit Dhorde, Anargha Dhorde, Alaka S. Gadgil, "Long-term Temperature Trends at Four Largest Cities of India during the Twentieth Century", *J. Ind. Geophys. Union*, S.13, 2009, s.85-97.

³⁶ Michael Case, Fitriani Ardiansyah, Emily Spector, "Climate Change in Indonesia Implications for Humans and Nature", *WWF International Climate Change Programme*, 2007, s.3.

İstanbul yüz ölçümü olarak az bir alan kaplamasına rağmen sahip olduğu bitki çeşitliliği ile dikkat çekmekte, 2500 civarında çiçekli bitki ve eğreltiye ev sahipliği yapmaktadır. Bu Avrupa'daki pek çok ülkeden fazla bir sayıyı ifade eder.³⁷ II. Abdülhamit'in bazı Avrupa şehirlerinin botanik bahçeleri ile rekabet arzusu için zaten mevcut İstanbul florası da gereken kaynağı sağlamış olmalıdır. Zaten Türkiye florasının zenginliği Avrupa florasının tamamıyla kıyaslanabilecek ölçüdedir³⁸. Bitkiler açısından İstanbul'un sahip olduğu çeşitlilik, sadece doğal türler ile sınırlı değildir. Kentte, doğal yaşam alanı İstanbul olmayan ve dünyanın çeşitli bölgelerine ait çok sayıda bitki yayılım göstermektedir. Bunlardan bir kısmı doğal yetişme alanlarından çeşitli nedenlerle İstanbul'a taşınmış, bazıları da İstanbul'da adeta doğallaşmış ve aslında İstanbul'a bir "kimlik" kazandırmışlardır.³⁷ İklimi açısından oldukça farklı bölgelerden getirilen bu türler de İstanbul'da saray bahçelerine kazandırılmaya çalışılmıştır (Tablo 1., 2., Ek 1.). Hindistan ve Endonezya'dan temin edilen türler bir dönem İstanbul florasında yerini almıştır. Ancak günümüzde artık bu türlerin varlığından söz edememekteyiz. Saray bahçelerindeki mevcut bitki türleri yapılan tez çalışmalarında ortaya konmuştur. Listeler arasında karşılaştırma yapıldığında ise cins bazında sadece üç cinsin (*Cassia* sp., *Ailanthus* sp. ve *Hibiscus* sp.)³⁹ uyuştugu bunun haricinde diğer türlerin artık saray bahçelerinde yer almadığı görülmektedir.

4. BİTKİLERİN KULLANIM ALANLARI

Temin edilen türlerin kullanım alanları farklılaşmaktadır. Genel olarak peyzaj amaçlı getirilen bitkiler, çiçeği güzel olan ağaçlar ve çalılar, tıbbi yönden fayda sağlayan bitkiler, kerestesi değerli olanlar ve meyvesi yenilebilen türlerden seçilmiştir. Türlerin temininde çiçek ve yaprak yapısı önemli olmuştur. Çiçeklerin renk durumları ve boyutları, yaprakların iri veya küçük olmaları üzerinde durulmuştur.

Oluşturulan doğal bahçe yapısı içerisinde meyve ağaçları önemli yer tutmaktadır. Bunu getirilen bitkiler içerisinde büyük yer tutan meyvesi yenilebilir bitkilerin temin edilmiş olmasından anlayabiliriz. Listede, ağırlıklı olarak mango cinsine ait türlerden oluşan bir bölüm mevcuttur. *Mangifera laurina* Blume, *Mangifera indica* L., *Mangifera foetida* türleri ve bunların farklı varyeteleri temin edilmiştir. Bunun yanında *Artocarpus integer* (Thunb.) Merr. gibi tat, şekil ve boyut açısından çok ilginç meyvelere sahip türlerde temin edilmiştir (Tablo 1 ve 2, Ek 1.).

³⁷ İngiltere 1850, Hollanda 1600 ve Polonya 2450 farklı bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır. Meral Avcı, "Kentsel Biyoçeşitlilik Açısından Bir Değerlendirme: İstanbul Örneği", *Kentsel Ekoloji ve Yaşanabilir Kent Sempozyumu*, İzmir, 2008, s.91.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Meral Avcı, "Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, S.13, 2005, s.28.

³⁹ Nil Haytural, *Yıldız Sarayı Hasbahçesi Örneğinde Tarihi Bahçelerin Restorasyon İlkelerinin Belirlenmesi*, s.69.

Temin edilen türlerin büyük bir çoğunluğu antik Hint tıbbi tedavi yöntemi olan Ayurveda’da kullanılmaktadır. Ayurveda, hastalığa sahip olduğuna inanılan kişinin hem ruhsal hem de fiziksel olarak iyileşmesini amaçlayan bir tedavi yöntemidir. Bünyesinde pek çok uygulamanın olmasının yanında bitkilerin tıbbi amaçla kullanılması büyük önem taşımaktadır. Ancak ithal edilen bitkilerin büyük bir bölümü böyle bir amaç güdülerek getirilmemiştir. Sadece iki tür tıbbi amaçla Yıldız Sarayı’na transfer edilmiştir. Listelerde yer alan, *Brucea javanica* (L.) Merr. isimli türden Bruceantin isimli tıbbi bir madde üretilmektedir. Bu madde kanser hücrelerinin gelişmesini engellemektedir. Özellikle Pasifik kenarı ülkelerinde tıbbi amaçlı kullanılmaktadır.⁴⁰ *Cassia fistula* L. İsimli tür ise halk hekimliğinde karın, karaciğer, boğaz ve vücut bezleri kanserlerinin tedavisinde kullanılmaktadır.⁴¹ Diğer türlerin tıbbi özelliklerinin o dönem bilinip bilinmediği hakkında bir veriye ulaşılamamıştır.

Listedeki 4 tür kereste temininde kullanılan ağaçlardır (Tablo 1). *Senna siamea* (Lam.) H.S.Irwin & Barneby bu türlerden birini oluşturmaktadır. Tropikal bölgede farklı habitatlara rahatça uyum sağlayabilen bir tür olduğu için kerestecilik ve ağaçlandırma açısından kullanılmaktadır.⁴² Temin olunan bu türlerin gerçekten tutunup üretimi yapıp yapılmadığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Zira Mutedil bölgede Tropik bir bitkinin üretilmesi hem ekolojik hem de ekonomik açıdan pek mümkün görünmemektedir.

Listedeki türlerin büyük çoğunluğu peyzaj amaçlı getirilmiştir. Özellikle temin edilen palmyelerin sayısı dikkat çekicidir. 20 farklı palmye türü ithal edilmiştir. Zaten palmyeler nemli tropikal ormanlar içerisinde oldukça yaygın olan bitkilerdir hatta alçak sahalarda orman kurdukları da bilinmektedir.⁴³ Bu denli yaygın oldukları için listedeki sayılarının fazlalığı abes değildir. Ancak sıcaklık şartlarının yıl boyunca hemen hemen hiç değişmediği bölgelerde yayılış gösteren bu türlerin günümüzde saray bahçelerinde bulunmayışı da yine yaşam şartlarının uygun olmaması ile alakalı olabilir. Bunun yanında getirilen bitkilerin tam olarak bahçelerin hangi bölümlerine ekildiği hakkında ancak tahmin yürütülebilir. Büyük bir çoğunluğunun limonluklar ve seralara ekildiği düşünülmektedir.

---

⁴⁰ Christophe Wiart, *Medicinal Plants of Asia and the Pacific*, CRC Press, 2006, s.197.

⁴¹ S. A. Bhalerao, T.S. Kelkar, “Traditional Medicinal Uses, Phytochemical Profile and Pharmacological Activities of *Cassia fistula* Linn”, *International Research Journal of Biological Sciences*, S.1(5), 2012, s.79.

⁴² Alek Sandro Dutra, Sebastião Medeiros Filho, Elizita Maria Teófilo, Fábio Oliveira Diniz, “Germinação De Sementes De *Senna siamea* (Lam.) H.S. Irwin E Barneby – Caesalpinoideae”, *Revista Brasileira de Sementes*, Vol.29, no.1, 2007, s.160.

⁴³ Sırrı Erinç, *Vejetasyon Coğrafyası*, s.151.

5. TEMİN EDİLEN BİTKİ TÜRLERİ

Batavya'dan (Endonezya) getirtilen türlerin tamamı odunsu ve çok yıllık bitkilerden oluşmaktadır (Tablo 1). Getirtilen bitkilerin de botanik bahçelerinin konumuna uygun olarak genellikle Güney, Güneydoğu Asya ve Avustralya kökenli olduğu görülmektedir. Ancak *Oenocarpus bacaba* Mart. menşei olarak Brezilya yağmur ormanlarından ve *Aiphanes horrida* (Jacq.) Burret (sinonim ad. *Martinezia caryotifolia*) ise Güney Amerika'dan (Karayipler, Venezuela, Bolivya)⁴⁴ botanik bahçesine transfer edilmiş oradan da Osmanlı Devletine gönderilmiş olmalıdır. Temin edilen tüm bitkiler tropikal iklim altında yetişmektedir. Özellikle Hindistan, Endonezya, Malezya, Filipinler ve diğer lokasyonlarda bitkiler alçak sahalarda yetişmekte ve her dem yeşil kalmaktadır. Bir takım bitkiler yapraklarını döken türler arasından seçilmiştir. Bunlar yüksek sahalardan temin edilmişlerdir. Bu bitkilerin yayılış alanları Himalayalar altı bölgedir. Tropikal bölgede olsa bile yükseltinin verdiği etkiye bağlı olarak sıcaklıkların düştüğü bir dönem yaşanmaktadır. Bu yüzden buradaki türler yapraklarını dökmektedir. *Oroxylum indicum* (L.) Kurz yaprak döken türlere örnektir.

Bombay'dan (Mumbai) getirtilen bitkilerin bulunduğu liste latince isimlerin okunmasının zorluğundan dolayı eksiksiz bir şekilde aktarılamamıştır (Tablo 2.). Buradaki bitkiler Batavya'dan (Endonezya) getirtilen türler gibi ağaç ve çalı formunda bitkiler değildir. Çok yıllık otsu bitkilerden meydana gelmektedirler. Listedeki çevirilebildiği şekilde *Hibiscus* sp. cinsi Türkiye florasına yabancı değildir. Ancak getirtilen diğer tüm bitkiler egzotiktir.

Tablo 1: Batavya'dan Temin Edilen Bitkilerin Listesi

Liste Adı	Kabul Görmüş Adı	Menşei	Kullan.Amacı	
1	<i>Oenocarpus bacaba</i>	<i>Oenocarpus bacaba</i> Mart.	Brezilya Amazon ormanları	Peyzaj
2	<i>Orania macroclada</i>	<i>Orania sylvicola</i> (Griff.) H.E.Moore	Tayland, Endonezya, Malezya, Singapur	Peyzaj
3	<i>Daemoropus lenvisianus</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Peyzaj
4	<i>Cyrtostachys renda</i>	<i>Cyrtostachys renda</i> Blume	Endonezya, Tayland, Malezya,	Peyzaj
5	<i>Ptychosperma alexandrae</i>	<i>Archontophoenix alexandrae</i> (F.Muell.) H.Wendl. & Drude	Avustralya	Peyzaj
6	<i>Oncosperma horrida</i>	<i>Oncosperma horridum</i> (Griff.) Scheff.	Tayland, Borneo, Malezya, Filipinler ve Sumatra	Peyzaj
7	<i>Pinanga kuhlii</i>	<i>Pinanga coronata</i> (Blume ex Mart.) Blume	Hindistan	Peyzaj
8	<i>Metroxylon elatum</i>	<i>Heterospathe elata</i> Scheff	Endonezya, Filipinler, Malezya'dan örnekler toplanmıştır.	Peyzaj

⁴⁴ Fernanda Dias Bartolomeu Abadio Finco, Loreen Kloss, Lutz Graeve, "Bacaba (*Oenocarpus bacaba*) phenolic extract induces apoptosis in the MCF-7 breast cancer cell line via the mitochondria-dependent pathway", *NFS Journal*, S.5, 2006, s.5.

9	<i>Calypstrocalyx spicatus</i>	<i>Calypstrocalyx spicatus</i> (Lam.) Blume	Papua Yeni Gine, Endonezya Moluka adaları.	Peyzaj
10	<i>Livistona oliviformis</i>	<i>Livistona chinensis</i> (Jacq.) R.Br. ex Mart.	Japonya'nın Güneyi ve Çin	Peyzaj
11	<i>Heterospathe elata</i>	<i>Heterospathe elata</i> Scheff.	Filipinler'den Pasifiğin Batı kıyılarına kadar geniş bir yayılış alanına sahiptir.	Peyzaj
12	<i>Drymophloeus ceramensis</i>	<i>Drymophloeus oliviformis</i> (Giseke) Mart.	Endonezya Maluku Adaları, Papua Yeni Gine.	Peyzaj
13	<i>Livistona altissima</i>	<i>Saribus rotundifolius</i> (Lam.) Blume	Borneo, Malezya Java, Filipinler Güneydoğu Asya	Peyzaj
14	<i>Livistona rotundifolia</i>	<i>Saribus rotundifolius</i> (Lam.) Blume	Filipinler, Borneo, Yeni Gine, Güneydoğu Asya	Peyzaj
15	<i>Ptychosperma sumatrana</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Peyzaj
16	<i>Martinezia caryotifolia</i>	<i>Aiphanes horrida</i> (Jacq.) Burret	Güney Amerika, Karayipler, Venezuela, Bolivya	Peyzaj
17	<i>Wallichia porphyrocarpa</i>	<i>Arenga porphyrocarpa</i> (Blume ex Mart.) H.E.Moore	Sumatra'dan Java'ya kadar yayılış göstermektedir.	Peyzaj
18	<i>Areca triandra</i>	<i>Areca triandra</i> Roxb. ex Buch.-Ham.	Bangladeş, Kamboçya, Hindistan, Java, Sumatra, Malezya	Peyzaj
19	<i>Pinanga patula</i>	<i>Pinanga patula</i> Blume	Tayland, Malezya, Singapur, Sumatra	Peyzaj
20	<i>Pinanga malaiana</i>	<i>Pinanga malaiana</i> (Mart.) Scheff.	Tayland, Malezya, Sumatra	Peyzaj
21	<i>Mangifera laurina</i>	<i>Mangifera laurina</i> Blume		Meyvesi İçin
22	<i>Mangifera indica</i>	<i>Mangifera indica</i> L.	Hindistan	Meyvesi İçin
23	<i>Mangifera indica</i> var. <i>voerabaya</i>	<i>Mangifera indica</i> var. <i>voerabaya</i>	Hindistan	Meyvesi İçin
24	<i>Mangifera foetida</i>	<i>Mangifera odorata</i> Griff.	Malezya, Tayland, Sumatra, Borneo	Meyvesi İçin
25	<i>Mangifera foetida</i> var. <i>voerabaya</i>	<i>Mangifera foetida</i> var. <i>voerabaya</i>	Malezya	Meyvesi İçin
26	<i>Mangifera foetida</i> var. <i>voerabaya</i>	<i>Mangifera foetida</i> var. <i>voerabaya</i>	Malezya	Meyvesi İçin
27	<i>Mangifera molli</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Meyvesi İçin
28	<i>Artocarpus integrifolia</i>	<i>Artocarpus integer</i> (Thunb.) Merr.	Hindistan.	Meyvesi İçin
29	<i>Cynometra cauliflora</i>	<i>Cynometra cauliflora</i> L.	Malezya, Hindistan, Sri Lanka	Meyvesi İçin
30	<i>Durio zibethinus</i>	<i>Durio zibethinus</i> L.	Malezya ve Hindistan	Meyvesi İçin
31	<i>Jambosa domestica</i>	<i>Syzygium malaccense</i> (L.) Merr. & L.M.Perry	Güneydoğu Asya, Vietnam, Pasifik.	Meyvesi İçin
32	<i>Jambosa cauliflora</i>	<i>Syzygium polycephalum</i> (Miq.) Merr. & L.M.Perry.		Meyvesi İçin
33	<i>Ardisia crispa elegans</i>	<i>Ardisia crispa</i> (Thunb.) A.DC.	Hindistan	Peyzaj

34	<i>Ardisia anceps</i>	<i>Ardisia sanguinolenta</i> Blume		Peyzaj
35	<i>Bauhinia acuminata sumatrana</i>	<i>Bauhinia acuminata</i> L.	Hindistan, Çin, Tayland	Peyzaj
36	<i>Bauhinia racemosa</i>	<i>Bauhinia racemosa</i> Lam.	Himalaya altı, Hindistan, Güney Asya	Peyzaj
37	<i>Callicarpa lanata</i>	<i>Callicarpa tomentosa</i> (L.) L.	Güneydoğu Asya, Hindistan	Peyzaj
38	<i>Dryospermum urens</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Peyzaj
39	<i>Brucea sumatrana</i>	<i>Brucea javanica</i> (L.) Merr.	Ilıman Himayalar'da Kaşmir'den Butan'a kadar	Tıbbi
40	<i>Cassia fistula</i>	<i>Cassia fistula</i> L.	Hindistan	Tıbbi
41	<i>Amoora aphanamixis</i>	<i>Amoora aphanamixis</i> Schult. & Schult.f.		Kereste Temini
42	<i>Capura spectabilis</i>	<i>Otophora spectabilis</i> Blume		Kereste Temini
43	<i>Cassia florida</i>	<i>Senna siamea</i> (Lam.) H.S.Irwin & Barneby	Güneydoğu Asya	Kereste Temini
44	<i>Jnestia amboinensis</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Kereste Temini
45	<i>Aurosmanthus macrophylla</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Peyzaj
46	<i>Adenanthera carsoni</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Peyzaj
47	<i>Adenanthera pavonina</i>	<i>Adenanthera pavonina</i> L.	Batı Gat Dağları, Andamanlar ve Himalaya	Peyzaj
48	<i>Ailanthus moluccana</i>	<i>Ailanthus integrifolia</i> Lam.		Peyzaj
49	<i>Calosanthes indica</i>	<i>Oroxylum indicum</i> (L.) Kurz	Hindistan, Çin'in güneyi, Filipinler	Peyzaj
50	<i>Cassia montana</i>	<i>Senna montana</i> (Roth) V. Singh	Hindistan	Peyzaj
51	<i>Cupania pleuropteris</i>	<i>Guioa pleuropteris</i> (Blume) Radlk.	Borneo, Australia.	Peyzaj
52	<i>Cyrtosiphonia spectabilis subglobosa</i>	<i>Rauvolfia sumatrana</i>	Çin Fransız Hindi Çin'i'den Malezya'ya	Peyzaj
53	<i>Dalbergia frondosa</i>	<i>Dalbergia lanceolaria</i> L.f.	Hindistan	Peyzaj
54	<i>Dillenia speciosa</i>	<i>Dillenia indica</i> L.	Himalayalar üzerinde Nepal'den Butan'a kadar, Kuzey Bengal, Orissa, Bihar ve Madhya Pradeş.	Peyzaj
55	<i>Dissochaeta cyanocarpa</i>	<i>Dissochaeta cyanocarpa</i> Blume	Malezya	Peyzaj
56	<i>Elaeocarpus angustifolius</i>	<i>Elaeocarpus angustifolius</i> Blume	Hindistan, Nepal, Avustralya Queensland	Peyzaj
57	<i>Hernandia illigera</i>	<i>Hernandia</i> sp. cins adı mevcut ancak tür adına ulaşılamadı		Peyzaj
58	<i>Lactaria acuminata</i>	<i>Lactaria</i> sp.	Güneydoğu Asya	Peyzaj
59	<i>Meliosma lanceolata</i>	<i>Meliosma lanceolata</i> Blume	Çin	Peyzaj
60	<i>Meliosma lanceolata pendula</i>	<i>Meliosma lanceolata</i> ssp. <i>pendula</i>		Peyzaj
61	<i>Meliosma nitida</i>	<i>Meliosma nitida</i> Blume		Peyzaj
62	<i>Meliosma nitida</i>	<i>Meliosma nitida</i> ssp. <i>splendens</i>		Peyzaj
63	<i>Orchippeda foetida</i>	<i>Voacanga foetida</i> (Blume) Rolfe	Endonezya	Peyzaj

64	<i>Ochrosia ackeringae</i>	<i>Ochrosia ackeringae</i> (Teijsm. & Binn.) Miq.		Peyzaj
65	<i>Ormocarpum glabrum</i>	<i>Ormocarpum cochinchinense</i> (Lour.) Merr.	Sri Lanka, Vietnam	Peyzaj
66	<i>Paractogenos blumei</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Peyzaj
67	<i>Sapotaceae metok</i>	Güncel kaydına ulaşılamamıştır.		Peyzaj
68	<i>Styrax benzoin</i>	<i>Styrax benzoin</i> Dryand.	Doğu ve Güneydoğu Asya	Peyzaj
69	<i>Zanonia macrocarpa</i>	<i>Alsomitra macrocarpa</i> (Blume) M.Roem.	Hindistan	Peyzaj

Tablo 2: Bombay'dan Temin Edilen Bitkilerin Listesi

Sıra No.	Liste Adı ⁴⁵	Kabul Görmüş Adı
1	<i>Dracaena fulgen</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
2	<i>Dracaena cooperi</i>	<i>Cordyline fruticosa</i> (L.) A.Chev.
3	<i>Saccecacia bicolor</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
4	<i>Codiaeum velimathum</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
5	<i>Allocarya masohalli</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
6	<i>Masamta frieta</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
7	<i>Canna discolor</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
8	<i>Costno ofeciosmo</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
9	<i>Pendamno jeramico basiyatio</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
10	<i>Saccolabium rubrum</i>	<i>Ascocentrum rubrum</i> (Lindl.) Seidenf.
11	<i>Phoenix belle ophenix nain</i>	<i>Phoenix</i> sp.
12	<i>Orchidae hymalaya</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
13	<i>Begonia rubricaulis</i>	<i>Begonia rubricaulis</i> Hook.
14	<i>Begonia aculeata</i>	<i>Begonia maculata</i> Raddi
15	<i>Begonia coehleata</i>	Güncel Kaydına Ulaşılamamıştır.
16	<i>Begonia longifolia</i>	<i>Begonia longifolia</i> Blume
17	<i>Hibiscus rosa-sinensis</i>	<i>Hibiscus rosa-sinensis</i> L
18	<i>Hibiscus rosa-sinensis</i>	<i>Hibiscus rosa-sinensis</i> L
19	<i>Amba</i>	<i>Mango</i>
20	<i>Papanas</i>	<i>Pamelo</i>
21	<i>Sitaphal</i>	<i>Şeker Elması</i>
22	<i>Jam</i>	<i>Java Elması</i>

⁴⁵ Arşiv evrakında yer alan bitki isimlerinin okunması kaligrafik olarak çok güç olduğundan bazı bitkilerin isim okumalarında hata olabileceği gibi, bu nedenle güncel isimlerine de ulaşılamamıştır.

23	<i>Ramphal</i>	<i>Graviola-Tarçın Elması</i>
24	<i>Mosambi</i>	<i>Tatlı Limon</i>
25	<i>Santra</i>	<i>Mandalina Türü</i>
26	<i>Kaola</i>	<i>Narenciye türü</i>
27	<i>Laro</i>	<i>Narenciye türü</i>
28	<i>Moğra Çiçeği</i>	<i>Yasemin türü</i>

SONUÇ

Çalışma sonucunda görülmüştür ki Sultan II. Abdülhamid'in bahçeciliğe olan merakı ve Yıldız Sarayı bahçelerine gösterdiği ilgi kayda değer düzeydedir. Hindistan ve Endonezya'dan getirildiğini tespit ettiğimiz bitki türlerinin söz konusu bahçelerde yapılan yakın tarihli araştırmalara dayalı çalışmalarda mevcut olmaması ise o dönemde sergilenen emek ve ilginin akıbetinin olumsuz olduğunu göstermektedir. Tabii burada Sultan II. Abdülhamid iktidarının bir darbe neticesiyle sonlanması ve Yıldız Sarayı'nda kurulan düzenin devam etmemesi etkili olurken bilhassa, yukarıda da vurgulandığı gibi, egzotik bitki türlerinin İstanbul ikliminde özel şartlar sağlanmadığı sürece korunamayacak olması da belirleyici olmuştur.

KAYNAKLAR

Arşiv Evrakı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA., Y.PRK.EŞA., 1/59.

BOA., Y.PRK.EŞA., 1/61.

BOA., Y.PRK.EŞA., 9/51.

BOA., Y.PRK.HH., 4/50.

BOA., Y.PRK.HH., 31/30.

BOA., Y.PRK.MF., 1/29.

BOA., Y.PRK.MYD., 3/20.

BOA., Y.PRK.PT., 2/85.

Araştırma Eserleri

ABADIO FINCO, F.D., Kloss, L., Graeve, L., “Bacaba (Oenocarpus bacaba) phenolic extract induces apoptosis in the MCF-7 breast cancer cell line via the mitochondria-dependent pathway”, 2016, NFS Journal, S.5, s.5-15

ALTINER, F. P., *II. Abdülhamid Dönemi'nde İstanbul Bahçeleri (1876-1909)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

ALTINOLUK, Ü., “Yıldız Sarayı Kameriyeleri”, *İlgi Dergisi*, S.43, 1985, s.27-30.

ALTINOLUK, Ü., “Yıldız Sarayı Seraları ve Limonlukları (Kış Bahçeleri)”, *İlgi Dergisi*, S.44, 1985, s.26-30.

ATASOY, N., *Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul, 2011.

AVCI, M., “Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, S.13, 2005, s.27-55.

AVCI, M., “Kentsel Biyoçeşitlilik Açısından Bir Değerlendirme: İstanbul Örneği”, *Kentsel Ekoloji ve Yaşanabilir Kent Sempozyumu*, 2008, s.82-106.

BHALERAO, S.A., Kelkar, T.S., “Traditional Medicinal Uses, Phytochemical Profile and Pharmacological Activities of Cassia fistula Linn”, *International Research Journal of Biological Sciences*, S.1(5), 2012, s.79-84.

BİLGİN, B., “Yıldız Sarayı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.43, 2013, s.541-544

CASE, M., Ardiansyah, F., Spector, E., “Climate Change in Indonesia Implications for Humans and Nature”, *WWF International Climate Change Programme*, 2007.

ÇAKILCI, D., “Batavya'da Osmanlı Baş Şehbenderliği: Kuruluşu, Baş Şehbender Ali Galib Bey ve Layihası”, *IJOESS*, Vol.8, Issue.28, 2017, s.726-749.

ÇAKILCI, D., “Hindistan’da Osmanlılar: Bombay Osmanlı Şehbenderliği”, *Türkiyat Mecmuası*, C.25/Güz, 2015, s.81-106.

DHORDE, A., Gadgil, A.S., “Long-term Temperature Trends at Four Largest Cities of India during the Twentieth Century”, *J. Ind. Geophys. Union*, S.13, 2009, s.85-97.

DOWE, J. L., *Australian Palms Biogeography, Ecology And Systematic*, Csiro Publishing, Collingwood Australia, 2010.

DUTRA, A.S., Filho, S.M., Teófilo, E.M., Diniz, F.O., “Germinação De Sementes De Senna Siamea (Lam.) H.S. Irwin E Barneby – Caesalpinoideae”, 2007, s.160-164.

ERİNÇ, S., *Vejetasyon Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1977.

GÖKBİLGİN, M. T., “Saray”, *İslam Ansiklopedisi*, C.10, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s.205-206.

GÜNERGUN, F., “Türkiye’de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş”, *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyum Bildirileri, Prof. Dr. Ferruh Dinçer’in 70. Yaşı Anısına*, Elazığ, 2006, s.185-218.

HANDERSON, A., *Palms of Southern Asia*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2009.

HAYTURAL, N., *Yıldız Sarayı Hasbahçesi Örneğinde Tarihi Bahçelerin Restorasyon İlkelerinin Belirlenmesi*, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2012.

İNALCIK, H., *Has-bağçede ‘ayş u tarab*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2011.

KARTAL, B., *İstanbul’daki Tarihi Saray Bahçelerinin Peyzaj Mimarlığı Açısından İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

KAŞIF, B., *Osmanlı Sarayları’nda Dış Mekan Tasarımı Üzerine Bir Değerlendirme Dolmabahçe ve Yıldız Örnekleri*, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

KHARE, C.P. (Ed.), *Indian Medicinal Plants An Illustrated Dictionary With 215 Pictures of Crude Herbs*, New York, 2007.

OSMANOĞLU, Ş., *Babam Abdülhamid*, Timaş Yay., İstanbul, 2012.

ÖZGÜN, C., “Osmanlı Ağaç Kültüründe Yeni ve Egzotik Bir Tür: Okaliptüs”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26, 2013, s.5-29.

ÖZLÜ, N., “Merkezin Merkezi: Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yıldız Sarayı”, *Toplumsal Tarih*, S.206, Şubat 2011, s.1-13.

QUATTROCCHI, U., *CRC World Dictionary of Medicinal and Poisonous Plants Common Names, Eponyms, Synonyms and Etymology*. CRC press, New York, 2012.

RANDALL, R.P., *CRC for Australian Weed Management The introduced flora of Australia and its weed status*, CRC for Australian Weed Management, Australia, 2007.

SEIDEMANN, J., *World Spice Plants with 93 Figures*. Springer, Berlin, 2005.

Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları: Sultan Abdülhamid, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1999.

WIART, C., *Medicinal Plants of Asia and the Pacific*, CRC press, New York, 2006.

YILDIZ, M., "Padişahların Dinlenme ve Eğlenme Mekanları: İstanbul Bahçeleri", *Osmanlı İstanbulu II (II. Uluslararası Osmanlı Sempozyumu Bildirileri)*, İstanbul, 2014, s.637-673.

İnternet Kaynakları

<https://www.mumbai.org.uk/parks-gardens/victoria-gardens.html>

<http://specimens.kew.org/herbarium>

<http://www.iucnredlist.org>

<http://apps.kew.org>

<https://npgsweb.ars-grin.gov/gringlobal>

<http://www.theplantlist.org/>

EKLER

Ek 1: Poona Botanical Garden'dan Satın Alınan Meyve Fidanlarının Tarifnamesi

Takdim ve İrsal Olunan Meyve Fidanlarının Tarifnamesidir

Malum-ı devletleridirki burada umumen İngiliz termometrosu yani muvazene-i harareti istimal olunmakta olduğundan atide arz olunan derece-i hararet ana göredir.

Üzerinde bir numaralı yafta bulunan büyük yeşil kapalı sandıkda altı aded Apoz Amba denilen meyvenin fidanıdır. Bunun meyvesi şeftalüye benzer fakat daha büyüktür. Olgunu sarı ve içi turuncu olur çekirdeği şeftalü çekirdeği kadardır. Kokusu ve lezzeti pek latif olub hiçbir meyveye benzemez. Gölgede yani hanelerde derece-i hararet 82 den 90'a doğru iken mezkur meyve olgun olur.

Üzerinde iki numaralı yafta yapıştırılan diğer yeşil sandıkda Papanas denilen meyvenin altı fidanı vardır. Bunun meyvesi Dersaadet'te kantar topu tabir olunan bir buçuk iki okkalık kavun kadar olur ve şekli dahi ana benzer. Olgunu sarı kokusu yokdur. İçi kırmızı ve dış dış ve dilimli olur. Yafa portakalına oldukça müşabihdir. Lezzeti humuzatlı çileğe benzer. Şekerle ve şekersiz dahi tenaviil olunur. Senede iki defa meyve verir. Gölgede derece-i hararet seksen etrafında iken müsmir olur. Bunun ve mezkur ambanın fidanına senede bir iki defa koyun gübresi dökülür ise meyveler daha ala olur.

Balada mezkur iki nev meyvenin alası Bombay'da husule gelmekte olduğundan fidanları Bombay'dan ve zirde muharrer fidanlar dahi Poona'dan alınmıştır.

Kapalı beyaz sandıkda olub üzerlerinde yedi numaralı yaftalar asılmış yedi aded Sitafal (Sitaphal) denilen meyvenin fidanlarıdır. İşbu meyve fıstık meyvesinin ağacında iken bulunduğu resm ve şekle benzer büyüklüğü dahi büyük portakal kadardır. İçi yoğurta benzer lezzeti gayet tatlı ve çekirdeği çok olub siyah fasulyeye benzer. Derece-i hararet seksen etrafında iken meyve verir.

Diğer beyaz kapalı sandıkda olub üzerlerinde dokuz numaralı yaftalar talik olunmuş Cam (Jam) denilen meyve küçük ve büyük olarak on dört kadar fidanı vardır. Bunun meyvesi amruda benzer fakat rayiha ve çeşnesi başka dürlüdür. Senede üç defa meyve verir. Hararet yetmiş beşden yukarı iken müsmir olur.

Yine kapalı beyaz sandıkda çiçek fidanlarıyla beraber olub üzerlerinde sekiz numaralı yaftalar talik edilen Rampel (Raphal) nam meyvenin üç aded fidanı vardır. Bunun meyvesini bendeniz göremedim. Ancak tarife göre dışarusu nara ve derunu sitafala benzer fakat pek tatlı ve leziz imiş ve büyüklüğü İzmir narı kadar derece-i hararet gölgede seksen beşden yukarı iken meyve verir imiş.

Açık olarak iki sandıkda olub üzerlerinde üç numaralı talik edilen yaftalar Mosambi denilen bir nev tatlı limonun on iki aded aşılı fidanı vardır. İşbu tatlı limon bizim limonumuz gibi olmayub hayli leziz ve tatlı bir meyvedir. Limon cinsinden olduğu cihetle bizim limonlardan ziyade hararete muhtac olmadığı tahmin olunur ve kusur açık sandıklarda bulunan ve üzerlerinde dört ve beş ve altı numaralı yaftalar talik edilen Santra ve Kaola ve Laro denilen meyvelerin on sekiz aded aşılı fidanıdır. Bunlar portakal ve mandalina nevinden olmasıyla mezkur tatlı limondan ziyade hararete muhtac değildirler.

Açık bir sandıkda Mosambi ve Sitafal ve Cam ve Ponapapanas fidanlarından ve meşhur Moğra denilen çiçeğin fidanlarından on altı kadar tane olub üzerlerine yafta yapışdırılmamış ise de beraberce gönderilen bahçevandan sual ile tefrik buyurulur ve bundan ziyade malumat icab eder ise merkum bahçevandan tahkik buyurulur efendim.

Mezkur fidanların miyanında bulunan Rampel ve Amba'dan maada bulunan fidanlar yalnız mevsim-i şitada soğukdan muhafaza buyurulduğu halde yazın Dersaadet'de mutad olan hararetle cümlesi müsmir olacağını zan ederim. Kaffesinin diblerine senede bir iki defa koyun gübresini dökmek ve arasına su vermek iktiza edeceği derkardır.

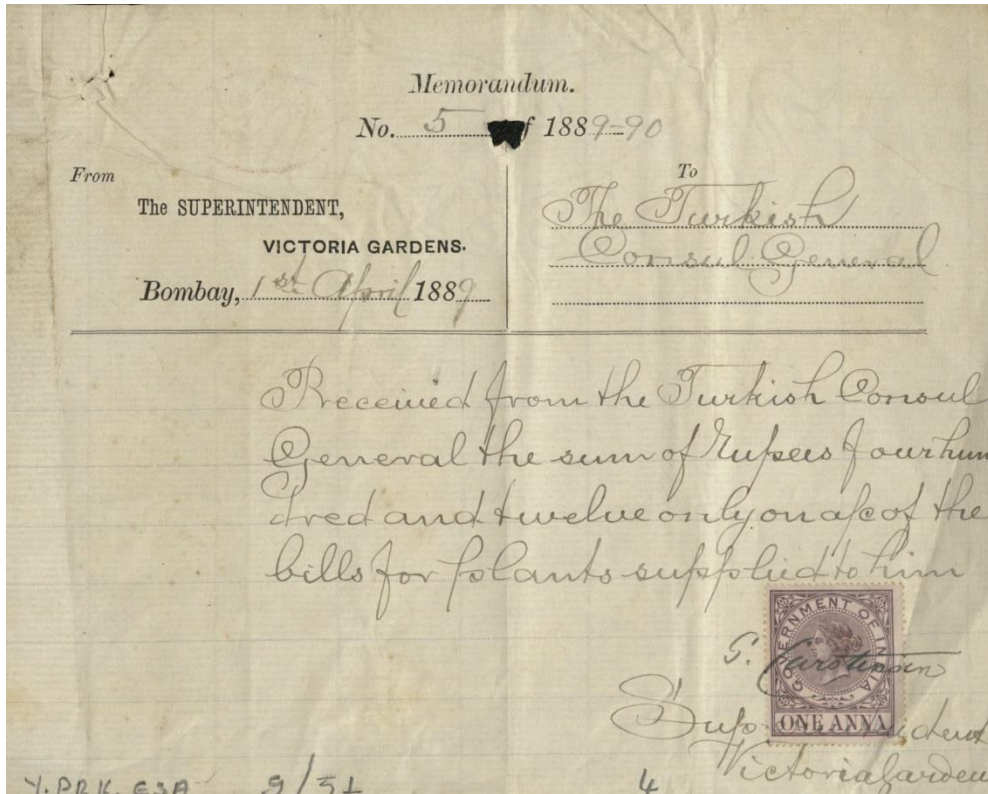
Ser-Şehbender-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye der Bombay

Hüseyin Hasib

Ek 2: Victoria Gardens, Mumbai/Hindistan

Ek 3: Victoria Gardens'tan Alınan Bitkilerin Faturası

Ek 4: Poona Botanical Garden'dan Temin Edilen Çiçek ve Yapraklı Bitki Fidanları Listesi

No. OF 187 BOTANICAL GARDENS,
GANESH KHIND, POONA,
28 Juillet 1879.

تقدیم اور سائہ میوہ و چھتک
فرانک اور زرینہ اتم خوشی
بیمہ یافتہ لر تعلیمہ اریٹھ
ایم قرونہ عہدہ چھتک
و پیرا نہ فرانک خاویج اور لام

Liste des Plantes, emballage dans
un Caisse tradition pour la Conseil
de Londres

1re Partie
Plantes de Serres chaud en L'Europe

الک اور زونہ بیوک حامل	1	<i>Dracaena fulgens</i>	2
چندہ پونانک نباتات	2	<i>Dracaena Cooperi</i>	2
بچھ سندنہ قالو کاکسہ	3	<i>Excoecaria bicolor</i>	2
اور پھنڈہ لارہ مکلرہ	4	<i>Codium uclinatum</i>	1
یافتہ لر تعلیمہ اریٹھ ماسہ	5	<i>Allocasia Marshallii</i>	2
اولیہ اور وہ مالو بوسہ	7	<i>Musa sapientum</i>	1
بچھواندنہ کلانہ آبو بیانیامہ سی	8	<i>Cissampelos discolor</i>	2
عینا لہ اوئدی رفوہم بچھوان	13	<i>Costus speciosus</i>	1
و ریدیا قمار دھن موضوع اور دھاری	15	<i>Pandanus javanicus variegatus</i>	2
کیم ماعذری اور زرینہ اتم	16	<i>Saccolobium suberinum</i>	6
و نوبھاری باریلیدہ	17	<i>Phoraria bella speciosa</i>	1
	20	<i>Orchidee, a Himalaya var</i>	1
			23

Y. PRE. EST 2nd Partie
1296. S. 26
3/44³

Plantes des Series Temporee 23

18	Begonia rubicaulis	2
9	Begonia rex var	2
10	Begonia cochlearia	2
6	Begonia longipila	3
19	Hibiscus Rosa chinensis à fleur double.	2
11	Hibiscus Rosa chinensis femelle	4
3	Perkie	

Plante de plein air

Jucca floriosa 2

Semen des plantes ornemental
et économique 17 espèces et variétés

40

Ek 6: Bombay'dan Satın Alınan Bazı Fidanların Meyveleri

Jam Meyvesi

Sitaphal Meyvesi

Amba Meyvesi

Papanas Meyvesi